

**Sprehodi po
knjižnem trgu**

Lucija Stepančič

Zmago Šmitek:
Šeest divjine:
zeleno dno našega
kozmosa.

Ljubljana: Beletrina (Knjižna zbirka Koda), 2019.

“Prehod od mitološkega k racionalnemu mišljenju nikoli ni bil zaključen, tako kot še danes ni popolno človekovo nadziranje narave. Ob vsem tehničnem napredku, ki je daleč prehitel evolucijo, je psihofiziološki model človeka ostal praktično tak, kot se je izoblikoval v obdobju 30.000 do 8.000 pr. n. š. (...) Človekov kognitivni sistem in njegov način simbolnega mišljenja se odtlej praktično nista spremenila.” Že v predgovoru izvemo, da je ljudsko doživljanje narave v bistvu mitično, prikazane pa so tudi stične točke, kjer je tako pridobljeno tradicionalno znanje že doseglo konsenz s sodobno znanostjo. In že smo v gozdu, ki je še ne tako dolgo, komaj nekaj stoletij nazaj, prekrival večino Evrope (na Bližnjem vzhodu pa je njegovo mesto v imaginariju zasedala puščava). Predstavni svet, ki se nam vse prevečkrat zdi samoumeven, se je izoblikoval skozi vsakdanjo bitko za preživetje, v kateri so bile naravne danosti seveda odločilnega pomena. In na našo srečo je še vedno mogoče reči, “da se v vsakem človeku skriva košček divjine, trdno vgrajen v njegov biološki in spoznavni sistem”.

Gozd je tako kraj, nabit z najrazličnejšimi pomeni, do neke mere darežljiv, po drugi strani pa skrivnosten, grozljiv in celo smrtno nevaren. Mnogopomenski in karseda raznovrstni so tudi mitološki vladarji gozda, divji panteon bitij, ki so za razliko od človeka v gozdu resnično doma in posedujejo vsaj del njegovih magičnih moči: te so človeku lahko naklonjene ali ne, kar je kot nalašč za oblikovanje demonskih likov in božanstev različnega ranga. "Razvrščanje bitij narave sledi razvejeni, večstopenjski shemi, v kateri opozicije zlahka prehajajo ena v drugo." Ne pozna toge, umetne delitve na dobro in slabo, kakršna se je uveljavila šele s krščanstvom, ampak ga zaznamuje globoka dvoumnost z različnimi poganskimi usedlinami. Šmitkove raziskave se ne omejujejo na slovensko izročilo, čeprav izhajajo prav iz njega, pogosto se posvečajo sledem, ki vodijo vse do grških bogov, celo do Apolona, še toliko bolj pa seveda do Hermesa, Dioniza in Orfeja ter do gozdnih boginj Artemide in Hekate, tesalskih čarovnic človeškega porekla z mitološko Medejo na čelu in še bi se dalo naštevati. Avtor izjemno gibko preskakuje med različnimi izročili, pogosto pa se spusti tudi do skupnih indoevropskih korenin, če že ne kar do prvih lovsko-šamanskih kultur izpred pol milijona let. Kolektivno nezavedno se je izoblikovalo v divjini, izjemna trdoživost arhetipskih vzorcev pa je pripadajoči imaginarij prenašala iz generacije v generacijo vse do današnjih dni.

Pradavni izvor umetnosti, šamanizma, simbolnega mišljenja in predstav o nadnaravnem je opisan v poglavju z naslovom *Kačji pogled*. V vzpostavljanju hierarhije (*Gospodarji in gospodarice gozda*) se kažete potreba po zaščitniški in skrbniški višji sili ter strah pred utelešeno nevarnostjo in zlonamernostjo. Eno in drugo predstavlja pestra paleta likov, od najbolj vzvišenih bogov do lovsko prefriganega zlodeja, od čudežnih živali, kakršna sta na primer samorog in Zlatorog, do vilinskih pomočnic (rojenice, sojenice in žalik žene) ter demonskih udeležencev divje jage.

Življenje v gozdu pa je izoblikovalo tudi človeško inteligenco (*Življenje je past*), izostrilo človekov dar opazovanja ter njegov smisel za strategijo in taktiko. Posebna pozornost je namenjena liku triksterja, "dirigenta nereda" (njegov vrhunski izraz je Odisej, poznajo pa ga praktično tudi vsa druga izročila), ter pojmu *metis*, starogrškemu izrazu za pretkano inteligenco, ki prehiteva vse okrog sebe. V poglavju z naslovom *Žive rastline* je opisana komunikativnost narave, medsebojno sporazumevanje rastlin in človekova prizadevanja, da bi se dokopal do njihovih skrivnih modrosti in moči; še posebej zeliščarke in ljudski zdravniki so svoje uspehe pogosto pripisovali poznavanju govorce gozda. Vpliv gozda na razvoj človeške govorice obravnava poglavje z naslovom *Kaj ptiči pojó?*, pri čemer ne upošteva

le pragmatične komunikacije in vsakdanjega sporazumevanja, ampak tudi skrivne jezike ter zaumno, magično energijo obredja, zakletev, urokov, glasolalije, svetniškega "govorjenja v jezikih" ter glasbe in lovske mimikrije (npr. žvižganje rakom).

O poskusih obvladovanja, nadvladovanja, manipulacije in (domnevnih) kršitvah naravnih zakonitosti govori *Pajčevina magije*. In res je gozdno okolje, ki spodbuja domišljijo, kot nalašč za šamane, vedomce, kresnike, volkodlake, staroverce, benandante, grabancijaše in njim podobne. Poglavje o čarovništvu in čarovniških procesih (*Nočni bojevniki*) ne govori le o zatiranju in pogosto celo uničenju starodavnih izročil, ampak tudi o težavah etnološke in zgodovinske stroke, saj so prav na tem področju viri znanja izjemno vprašljivi. Domala vse, kar vemo, izhaja iz zapisnikov inkvizicije, informacije pa so bile izsiljene z mučenjem, zato so neverodostojne, da o skrajni neetičnosti tovrstnih metod niti ne govorimo.

V znanstvenem smislu je problematično vleči vzporednice, kot jih je Carlo Ginzburg povlekel med benandanti in šamani, čeprav se bralcu z vsaj malo domišljije povezave ponujajo kar same: zamisel, da Vandotova Peh-ta (Pehtra, Pjerhta) izvira iz Mezopotamije (čeprav se je vmes polepšala v grško Artemido in rimsko Diano, v Alpah pa si je spet nadela coprniški imidž svoje bližnjevzhodne prednice), je navdušujoča. Obenem pa delo etnologa ohranja odprtost za različne razlage: v pritisku inkvizicije lahko tako kot Antonio Gramsci, Jules Michelet in Carlo Ginzburg vidimo čarovnico kot "simbol družbenega revolta", čarovniške procese pa kot "prvinsko obliko razrednega boja."

O spontanah mitoloških odzivih, pa tudi o njihovih možnih zlorabah (ter učinkovitih uporabah!) je govor v poglavju *Poti nasilja*. Travmatične izkušnje, povezane s skrajnim nasiljem, v človeku, kar ugotavlja Braudel iz svoje lastne izkušnje vojnega ujetnika, lahko priključijo nepričakovano najgloblje sebstvo. Po drugi strani pa nacistična ideologija dokazuje, da je mogoče prav shrljivo učinkovito manipulirati s človekovim hrepenenjem po divjini, pradavnini in naravnem življenju (prizadevanje za zaščito določenih vrst živali je v času nacizma soobstajalo s prizadevanjem za iztrebljenje določenih vrst ljudi), pa tudi z zavednim in nezavednim pričakovanjem boljše prihodnosti (Hitler se je uspešno predstavljal kot rešitelj, ki so ga vsi pričakovali). Po drugi strani Josip Broz Tito herojskih arhetipov ni ravno zlorabljal, jih je pa vsekakor nadvse učinkovito uporabljal. Bralci, ki smo mladi le še po srcu in se njegovega fascinantnega kulta osebnosti še dobro spominjamo, se lahko kar precej nazabavamo ob tovrstni analizi njegove javne podobe ter ob poganskih usedlinah, ki so se kazale na dnu

vsesplošnega uradnega ateizma. "Ožjemu krogu Titovih sodelavcev je bila dobro znana njegova mitomanija, ki je včasih delovala naivno ali celo otročje." Podobno, čeprav neprimerno bolj usodna, je bila naivna in otročja nacistična obsedenost s poganstvom.

Z arhetipi se, naj se tega zavedajo ali ne, istovetijo žrtev, njen krvnik, pa tudi osvoboditelj. Še več, istovetenje se z vojno ne konča, ampak učinkuje tudi v mirnodobskem času; značilen primer, ki ga navaja avtor, je ogllaševalska industrija. Reklama mora, če hoče biti uspešna (in to seveda hoče!) staviti najprej na nezavedno, potrošnika mora prepričati na nivojih, ki so globlji od razumskega (kar avtor posrečeno imenuje "animizem za vsakdanjo rabo"). Tudi v tem primeru namreč velja, da si množica ne želi resnice, ampak iluzijo. Mitološkim impulzom ne more do živega niti skrajna urbanizacija. Celo nasprotno, v prenapoljenosti in mrzličnosti današnjega sveta se najbolje znajde že omenjena *metis*, triksterska energija pradavnega lovca, hitra, prilagodljiva, čuječa, odzivna in neoprijemljiva inteligenca. "V okolju vsakodnevnega vrvenja se počuti kot doma, saj je takšna tudi sama. Kaotična energija *metis* se pretaka po urbanih tkivih sodobnih vele mest in se razpreda čez vse postavljene meje kot rizomi agresivnih plevelov. Medtem ko je starogrška *metis* učinkovala v kratkih intervalih in zlasti v odločilnih kritičnih trenutkih, je današnje 'nastavljanje zank' metoda sistematičnega trajnega (pogosto nelegalnega) bogatenja nekaterih. Ostali so nam stari triki, a brez triksterjev, kajti njih se je še držala mitična avreola svetosti."

"Področje nemodernih svetov", raziskovanje prvinskega, bi lahko obveljalo, če že ne za edino mogočo alternativo neskončnim debatam o post-postmodernizmu, vsaj za vse bolj potrebno dopolnilo. Rešitev nam morda lahko pokaže Braudelova "zgodovina, počasnejša od zgodovine civilizacij". Lani umrl avtor nam v svoji zadnji knjigi, ki jo tako nehote beremo tudi kot nekakšen duhovni testament, polaga na srce globlje zavedanje, pri čemer nas spodbuja, pa tudi svari.

"Razkorak med intuitivnim mišljenjem lovca in šolskim, naučenim znanjem današnjega intelektualca je očiten. Pristavili bi lahko, da vseeno potrebujemo oboje: pogled od blizu, pa tudi odmaknjen pogled, oralni jezik zdravorazumske izkušnje in pisni jezik objektivnega znanja in formalne šolske izobrazbe. Kakor koli že, na koncu smo se spet vsi znašli pred osnovnim vprašanjem te knjige: razlike med 'divjim' lovskim in 'ukročenim' znanstvenim načinom rezoniranja."